

EL LLEGAT POÈTIC DE JOANA RASPALL

Miquel DescLOT

Deixeu-me començar anunciant-vos que per a mi és un honor glossar avui, i justament aquí, la figura i l'obra de Joana Raspall. Un honor, sens dubte, perquè tant l'una com l'altra són més que honorants i honorables, però també una sort, perquè el fet que una autora arribi amb consciència plena a la ratlla dels cent anys d'edat és una sort tan inusual, per a ella i sobretot per a nosaltres, que no podem deixar de meravellar-nos-en.

La Joana Raspall pertany a l'última gran generació poètica que ha donat aquest país: la d'Agustí Bartra, Màrius Torres, Rosa Leveroni, Salvador Espriu, Joan Teixidor, Joan Vinyoli i Josep Palau i Fabre, per no esmentar sinó els noms més coneguts i reconeguts. És a dir, una generació de luxe, sense exagerar gens ni mica. Si hi afegim que els acompanyaven narradors de la talla de Mercè Rodoreda, Lluís Ferran de Pol, Pere Calders o Joan Sales, per no parlar dels metges, els científics, els historiadors o els músics contemporanis, resulta prou clar que parlem d'una generació d'or que semblava destinada a portar Catalunya definitivament a l'altura de l'Europa civilitzada. Si no hagués estat... pel ressorgiment de la barbàrie atàvica, sempre latent en la fondària insondable de l'estupidesa humana (espanyola, catalana o germànica, tant se val). Què tenia, doncs, aquella generació que no haguessin tingut d'altres? És molt senzill: un floret de mestres excepcionals. Uns mestres que havien sortit de la passió civilitzadora del Noucentisme. Potser és una mica cert, com s'ha dit modernament, que el Noucentisme va promoure una estètica que semblava portar-nos en sentit contrari a la resta de l'Europa contemporània, tot i que en el fons no quedava pas tan lluny de la reacció neoclàssica que es va produir una mica pertot després de la primera guerra mundial, amb figures capdavanteres tan considerables —i tan poc sospitoses de pompierisme—

com Pablo Picasso o Igor Stravinsky; però per ser una mica més justos caldria considerar aquest extrem en funció de la veritable revolució noucentista, que més que estètica va ser cívica, és a dir, política. Si el Noucentisme és encara tan important a la nostra història és pel seu projecte civilitzador, més i tot que no pas per la seva aportació estètica: és a dir, per la creació de museus, d'escoles i de biblioteques, per l'impuls de la modernització fabriana de la llengua escrita, per la fundació d'un Institut d'Estudis Catalans, per la voluntat de modernització de la universitat, pel projecte de traduir els clàssics greco-llatins i els moderns, per l'impuls d'un periodisme homologable amb el de la resta del món, etcètera. Aquests mestres es deien Eugeni d'Ors, Pompeu Fabra, Jaume Massó i Torrents, Pere Bosch i Gimpera, Ferran Soldevila, Jordi Rubió, Carles Riba, Lluís Nicolau d'Olwer, entre bastants d'altres.

Aquest gran mestratge no es va poder exercir inicialment des de la universitat, que era una institució encallada en l'enfermitjament general del sistema educatiu espanyol, i per tant va buscar —i trobar— altres vies de realització. Per exemple, la fundació de l'Escola de Bibliotecàries, l'any 1915, a Barcelona, amb el disseny de desplegar una bona xarxa de biblioteques que cobrís tot el país. Fundada per Eugeni d'Ors i dirigida per ell mateix fins l'any 1920, quan el seu orgull ferit el va dur a desertar el projecte de la Mancomunitat i a anar a Madrid a exercir d'espanyol furibundament espanyolista, l'Escola de Bibliotecàries es va convertir en un focus d'irradiació d'alta cultura moderna com cap altre a la Catalunya del seu temps: l'impressionant cens de professors incloïa les ments més avançades de l'època (la majoria dels que he esmentat fa un moment, per exemple). Naturalment, un centre d'alta cultura catalana com aquell va haver de rebre les investides de la caparruda cabra boja hispànica, i el dictador Primo de Rivera es va encarregar prou de dissoldre-la en institucions més dòcils a la inèrcia espanyola del menyspreu de

l'excel·lència. Amb l'arribada de la Generalitat, però, l'Escola va recobrar l'esplendor inicial i va formar la generació de bibliotecàries que durant la postguerra es va haver d'esforçar a mantenir el poc que quedava del sistema de biblioteques impulsat per la Mancomunitat i la Generalitat. Justament a aquesta generació privilegiada pertany, en efecte, la nostra Joana Raspall.

Joana Raspall, doncs, és deixebila d'aquella plèiade de mestres irrepetible, en la qual sobresurten els noms de Carles Riba i de Jordi Rubió, per no esmentar sinó aquells que ella mateixa recorda sovint com a influències decisives. Tot i la formació literària de primera categoria que va rebre a l'Escola de Bibliotecàries, Joana Raspall, a diferència d'alguna companya d'escola com la damunt dita Rosa Leveroni, no es va lliurar immediatament a la producció literària (almenys, no de manera pública), i es va concentrar en la feina de bibliotecària per a la qual s'havia format. En canvi, després del daltabaix de la guerra del 1936, va començar una activitat literària que anava trobant sortida de manera més o menys clandestina, o bé quedant-se al calaix. Els seus primers esforços seriosos es van dirigir a la confecció de diccionaris que faltaven al nostre arsenal lingüístic, i que finalment es van arribar a publicar en col·laboració: un *Diccionari de sinònims* l'any 1972 (cal recordar que llavors no teníem diccionaris d'aquesta mena, tot i que el seu va sortir simultàniament amb els de Manuel Franquesa i Santiago Pey); un *Diccionari de locucions i frases fetes*, el 1984, i un *Diccionari d'homònims i parònims*, el 1988. Eren feines empreses, ja es veu pels títols, per cobrir necessitats col·lectives. Empreses, doncs, amb voluntat de servei. Aquell mateix disseny de servei cívic que havia après dels seus mestres, els hereus del Noucentisme avui tan frívolament i injustament bescantat.

És també el disseny que la va portar a conrear un gènere fins aleshores ignorat per tothom —o quasi—, que se li va revelar necessari i

urgent: el de la poesia per a infants. Ho diré amb paraules seves, extretes d'una entrevista de l'any 2006: "Més tard em vaig dedicar al que creia que feia més falta: la poesia infantil, ja que em vaig trobar que a les escoles no sabien recitar ni llegir versos en català ni en castellà. En adonar-me'n, em vaig dedicar a escriure versos per als nens. A més a més, ho combinava fent teatre infantil." Joana Raspall, doncs, es va posar a escriure poesia i teatre per a infants per un veritable sentiment de necessitat; no es tractava d'una necessitat individual, íntima, és clar, sinó d'una necessitat social experimentada vivament, i en definitiva, per tant, també personal.

Així va aparèixer, l'any 1981 (quan l'autora tenia, atenció, seixanta-vuit anys!), el seu primer llibre de versos per a infants: *Petits poemes per a nois i noies*. Inicialment, sap greu haver-ho d'admetre, no va semblar que aquella remarcable aportació al desert de la nostra poesia per a infants desvetllés gaire interès entre els educadors. És cert que abans d'aquella seva estrena en el gènere, el gran Josep Carner ja havia publicat l'any 1963 un deliciós *Museu zoològic* per a infants i Marià Manent un no menys encantador *Espígol blau*, el 1980. Així i tot, la poesia per a infants no semblava que tingués gaire requesta per part del públic (això que ara en diuen perversament "el mercat"!) ni del món educatiu, i es pot ben dir que el camp era pràcticament un erm oblidat. Per fortuna, poc temps després les coses van començar a canviar, i tant mestres com editors es van anar mostrant progressivament interessats per les possibilitats d'una poesia adreçada de manera específica a les criatures com la que tenia la resta del món civilitzat. Aleshores es va començar a valorar per fi l'aportació pionera de Joana Raspall. Quedava clar que ella exercia d'enllaç entre la gran generació noucentista i les desheretades generacions de postguerra. Encara que fos de manera tan retardada per les nostres malaurades vicissituds històriques, l'obra poètica per a infants de la Joana Raspall venia a representar l'aportació que els poetes de la seva generació no

havien tingut ocasió de fer. Malgrat això, els editors encara van trigar a ser conscients que la Joana Raspall continuava en exercici, al peu del canó. No va ser fins l'any 1996, quinze anys després d'aquell primer títol, que l'editorial Baula va publicar el segon llibre de poesia infantil de la nostra autora, quan ella complia els vuitanta-tres anys! Però aquell *Bon dia, poesia!* només era el començament d'una re florida astoradora que havia de treure a la llum tota la feina feta en silenci. Només un any més tard, La Galera ja li publicava *Degotall de poemes*, i encara un any després, el 1998, tres editorials li van publicar sengles reculls nous: La Galera, *Com el plomissol. Poemes i faules*; Baula, *Pinzellades en vers*; i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, *Versos amics*. Tot just dos anys més tard, les mateixes Publicacions de l'Abadia de Montserrat hi van tornar amb *Serpentines de versos*. I dos anys després, La Galera amb *Escaleta al vent*. L'any següent, el 2003, dues editorials li publicaven sengles títols nous: Baula, *Font de versos*, i La Galera, *A compàs dels versos*. I només un any després, quan l'autora en complia noranta-un, les Publicacions de l'Abadia de Montserrat culminaven l'edició de la seva obra poètica per a infants amb *Concert de poesia*. En resum: entre el 1996 i el 2004, és a dir en vuit anys, havien aparegut deu reculls de poesia per a infants de la Joana Raspall! Tota una marca —un rècord— que no sembla pas que cap col·lega estigui avui en condicions de superar o tan sols igualar.

En tota aquesta producció es percep de manera transparent aquella voluntat de “servei cívica” que dèiem al començament. L'autora es proposa amb la seva obra de “fer escaleta” perquè la mainada pugui així accedir després a la gran poesia adulta (en una realització d'aquell desideràtum que en una ocasió jo mateix vaig representar com el pont necessari entre el *Plou i fa sol* popular i el *Sol, i de dol* de J. V. Foix). Em permeto de reproduir de nou paraules d'ella mateixa, parlant de la dificultat de certs poetes, extretes d'una altra entrevista del 2006 amb Eugènia Morer i Serra: “I de vegades

també és culpa dels poetes. Per lluir la seva força mental, de fabular, escriuen coses difícils, amb un llenguatge difícil i una estructura que no vol ser clàssica i es fa descurada, desajustada, i no arriba a tenir ritme. I a mi una poesia que no té ritme, que no me la donin; sense consonància és una altra cosa, però el ritme hi ha de ser; si no n'hi ha, no hi ha compàs, no hi ha música, no hi ha poesia. Molts poetes pensen que la importància és que hi brilli el seu intel·lecte, la seva personalitat i quan ho llegim, això no ens entra, perquè no tenim el mateix grau de sensibilitat que ells. Si al lector no se li fa primer l'escapeta, la gent no podrà llegir els poemes d'aquests poetes difícils." I més endavant, encara ho reblava amb la mateixa claredat: "Jo faig l'escapeta perquè [els lectors] tinguin ganes d'arribar-hi i sàpiguen que hi poden arribar. I puguin llegir tant una cosa sentida i poètica en una quarteta com empassar-se un llibre d'elegies del millor poeta que tinguem. Dels professors que vaig tenir, un dels que he estimat més ha estat en Carles Riba. Molta gent l'agafa i no saben de què va, i jo no vull que això passi. Vull que un nen, quan llegeixi una poesia, hi trobi un sentit i que de seguida el capti. I això és difícil, perquè no pots acabar amb una banalitat, tot ha de tenir una engruneta de sensibilitat. El que vull és afinar-los la sensibilitat. Si són receptius, si allò ho senten, de mica en mica aniran entenent la poesia dels poetes críptics. Però no es pot saltar. El món poètic, almenys aquí a Catalunya, és una escala en què falta un tram i els nens haurien de poder fer aquesta escala; començar per la poesia senzilla i no deixar-los plantats perquè saltin a la intel·lectual, sinó anar-los guiant, de mica en mica, que arribin a entendre-ho. Això és el que jo m'he proposat. Ho he fet com una feina, com un servei. Perquè jo no guanyaré cap mèrit de poeta, escrivint això; la gent no ho valora... Ho he fet amb tota la discreció del món, sense voler-m'hi lluir personalment, amb tota la senzillesa." Joana Raspall ho diu tan diàfanament que no sé pas què més hi podríem afegir els altres si no és "Gràcies, Joana."

Com a autor que volta bastant sovint per les escoles de tot Catalunya, puc donar fe que a hores d'ara la poesia de la Joana Raspall és la més coneguda entre els mestres i la mainada del país. Puc afirmar, doncs, que aquella voluntat de servei de l'autora ha trobat al capdavant tot el ressò que es mereixia entre aquells que en podien treure profit. A les escoles de casa nostra, la Joana Raspall és considerada a hores d'ara un clàssic amb tots els honors, i amb tota la raó.

* * *

En pocs anys, doncs, i a l'edat en què la majoria de mortals aspiren a cobrar la pensió de jubilació i no fer res mai més al món, la Joana Raspall ens ha llegat un corpus de més de mig miler de poesies per a infants que l'han situada al capdavant de tot del gènere. Tant per la seva condició de pionera convençuda, com sobretot per la quantitat i la varietat de la seva aportació i per la qualitat general de tot el conjunt.

És per tot plegat que jo ara trobo a faltar un parell d'esforços per part dels que tenim la immensa fortuna de rebre aquest llegat.

D'una banda, crec que caldria preparar —i publicar, naturalment— una antologia substancial de l'obra poètica de Joana Raspall, posem d'un centenar o un centenar i mig de poesies, escollides en funció de l'excel·lència, per a ús individual dels infants. És cert que l'any passat ja se'n va publicar una de trenta poesies, a l'editorial El Cep i la Nansa, de Vilanova i la Geltrú, sota el títol d'*El meu món de poesia*, en un format molt atractiu, amb bones il·lustracions de Pere Cabaret i un DVD amb l'impagable regal de l'enregistrament de les poesies en la veu de l'autora mateix. Però no és encara la mena d'antologia que jo m'imagino ara, és a dir l'antologia en format de butxaca tant per a l'ús privat de la mainada com per a l'ús escolar a l'aula.

De l'altra, trobo a faltar urgentment allò que en un país com Anglaterra ja haurien fet fa dies: una edició completa de tota la poesia de la nostra autora en un sol volum. Si a l'antologia que demano es posaria l'èmfasi en la qualitat, en aquesta edició es posaria en la quantitat. I si la primera aniria adreçada fonamentalment a la mainada de manera individual, aquesta poesia completa pensaria tant en els mestres i els pares com en els infants mateixos, i el seu lloc natural seria la llibreria familiar o les biblioteques escolar i d'aula.

Crec que tant l'antologia com l'edició de poesia completa serien els millors regals que podríem oferir a la nostra autora arran del seu centenari. I aprofito l'ocasió per animar-vos a impulsar totes dues empreses justament des de Sant Feliu. No vull pas dir amb això que ho hàgiu de fer vosaltres mateixos, però sí que hi podríeu posar les imprescindibles espurna i energia inicials. Plantejant la proposta a les editorials que han publicat regularment les poesies de la Joana i potser impulsant-les a escometre l'empresa en forma de coedició, o alguna altra mena de fórmula imaginativa que es pogués acordar amb els temps tan difícils que corren. Aquest seria no tan sols un acte d'homenatge a la nostra autora, sinó, de nou, un servei al món educatiu de Catalunya (que, tal com van les coses, en necessitarà molts, de serveis!).

* * *

Tot i que una intervenció relativament breu com aquesta no és el lloc potser per fer un estudi de l'obra poètica de Joana Raspall, m'agradaria acabar-la assenyalant almenys algun dels aspectes que em semblen més remarcables de la seva aportació al gènere, cosa que alhora em donarà peu a fer sonar uns quants dels seus versos, que al capdavall és el millor que podem fer sempre per homenatjar-la.

El primer que em crida l'atenció de la poesia de Joana Raspall és que una obra empresa com la seva a la darrera etapa de la vida ens aparegui tan natural, tan ben conclosa amb unes eines perfectament esmolades i flexibles, com si l'autora no hagués fet altra cosa en tota la vida. No hi ha signes d'encarcament, ni de manca de destresa, ni d'ancorament en el passat. És senzillament fresca, fluent i ben feta. Escolteu, per exemple, aquesta breu poesia:

L'ocell i el xiprer

Per fer més alt el xiprer
l'ocell hi enlaira el seu cant.

Si l'arbre no arriba al cel,
hi arribarà ell cantant.

La senzillesa transparent d'aquests quatre versos no és sinó aquella simplicitat només aparent de l'art que amaga l'art. La idea central de la verticalitat acústica del cant de l'ocell enllaçant amb la verticalitat material de la capçada del xiprer per transcendir-la hi és presentada amb absoluta economia de mitjans, sense ni una sola paraula o partícula de farciment o ornament, i en quatre heptasíl·labs impecables amb rima consonant als versos parells. M'atreviria a dir que tot un Josep Carner o un Marià Manent haurien signat de bon grat aquesta petita joia.

En algun cas, la seguretat en l'ofici permet a l'autora fins i tot exercicis de virtuosisme tan reeixits —tan poc forçats— com aquest:

Jo sols vull
(Tot en monosíl·labs)

Tinc un vas que és tot ple d'or
i un sac nou ben ple de blat.
No sé amb quin fi me'ls han dat;

sé quin pes em fan al cor.
Ho duc tot dins de la mà
i no sé què n'haig de fer!
Si tu ho vols, et puc dir: —Té!,
per a tu tot l'or i el pa.
Jo en tinc prou amb llum de sol,
blau de mar i verd dels pins,
i amb les flors i els cants tan fins
de les aus tot fent el vol.
Jo sols vull un dolç mot teu
i, per nord, el dit de Déu.

Evidentment, la poetessa està pensant en la famosa *Tirallonga dels monosíl·labs* de Pere Quart, que justament comença amb la pregunta de Déu “I tu què vols?”, però ella recull el desafiament verbal amb una gosadia sense jactància i el resol amb una sintaxi molt més complexa, i en forma de sonet perfectament escandit i rimat. El poeta de Sabadell s’hauria tret el barret, no en tinc cap dubte.

En algun altre cas, l'autora es permet fins i tot agafar-se a algun tema de la literatura universal per trenar-ne algun fil per als infants. Fixeu-vos en aquestes dues quartetes, que aprofiten magistralment un tema famós de l'escena de la primera nit d'amor del *Romeu i Julieta* shakespearà:

Els ocells

Quan el rossinyol es lleva,
l'alosa se'n va a dormir;
ell, de nit, canta a la lluna;
ella, al sol, de bon matí.
Les cançons de l'un i l'altra
s'entrellacen a l'espai
i ens fan creure en el miracle
que els ocells no dormen mai.

De la mateixa manera, la poetessa reprèn sovint temes de la nostra tradició oral per refrescar-los i donar-los nova vida, com ja havia començat a fer el jove Josep Carner amb una intenció equivalent:

Cargol, treu banya...

Cargol, treu banya,
el cel té una lleganya,
quan li caurà,
l'hort es mullarà.
Cargol, treu bava,
surt a la nit blava,
podràs menjar
tant com et plaurà!
Et veu la lluna,
deixa-li una engruna
d'aquesta col,
que ella també en vol.

Però al mateix temps, l'autora no es conforma gens amb mirar — sense ombra de nostàlgia, per cert — cap al passat conegut, sinó que sent una curiositat inexhaurible per les novetats del present i fins per les que puguin venir en el futur. Els seus llibres, així, van plens d'ordinadors, d'extraterrestres, de teleaddictes o de galàxies zz:

L'ordinador

Un xicot espavilat
Discuteix amb la pantalla:

—El dibuix que he començat,
no m'explico per què falla!
He llegit *El gat amb botes*
I en vull fer la il·lustració.
Les tecles em fallen totes,
No sé per quina raó.
El dit quasi se m'enrampa

De tant fer clic i clic.
Ordinador! Si em fas trampa,
Hem acabat! Ves què et dic!

—Xicot, rumia, rumia
i no me'n culpis a mi!
Si és per fer un gat, com podria
Obeir-te, el “ratolí”?

En alguna ocasió, fins i tot sembla que la poetessa es torni literalment profètica, com en aquesta premonició de l'arribada del “twitter”:

El pollet

Voldria saber què diu
el pollet quan fa “piu-piu”...
Si té gana, si té set,
si pateix calor o fred,
si està trist, si està content,
si m'entén o no m'entén.

Si ell no pot saber parlar,
hauré d'aprendre a piular.

És també remarcable l'agudesia i la finor amb què interpreta la psicologia infantil, com ara en aquest poemeta:

El bany

La nina de drap
que més m'estimava
s'ha descolorit
perquè l'he banyada.
Quan la mare em renta,
jo també tinc por
que em descoloreixin
l'aigua i el sabó.

Cada dia ho miro...,
però veig que no.

O, encara, la psicologia preadolescent o fins i tot adolescent:

A classe

No es deu pensar que l'he vista
quan de reüll em mirava
mentre jo feia el distret...
Escric, i la mà em tremola...
a més de fallar el problema,
ni sé les faltes que he fet!

És lògic que en l'obra d'una autora amb una voluntat de servei tan conscient hi hagi bones incursions imaginatives en el terreny didàctic, també present a la poesia de tradició oral. Com ara aquesta poesia, que es descabdella resseguint amb ordre les xifres del sistema numèric:

Reunió d'amics

El primer de la reunió,
l'U, va dret com un bastó...
El DOS, que s'ha entrebancat,
s'ha quedat agenollat.
En veure'l tan arrupit
que no li arriba a la sola,
el TRES de riure es cargola.
El QUATRE, sorrut, se'l mira
assegut a la cadira
prop del CINC, que fa el gallet
i llueix ploma al barret.
Entra el SIS, panxacontent,
amable amb tota la gent,
agafat al braç esquerre
del SET, que sols mira a terra.
Ve l'amic VUIT, rodanxó,
amb aires de gran senyor

i contorns de carbasseta.
Per fi entra el NOU, capgròs
però escarransit de cos,
que en una safata neta
porta un ZERO més gros que ell.
Tots li criden: “Visca! visca!”
Però el ZERO li rellisca...
i es queden sense tortell!

En el mateix sentit cal considerar el recurs a la faula animal,
d’antiquíssim prestigi didàctic, o la seva aplicació a objectes inanimats com
en el cas següent:

Un bon jutge

Una forquilla
i una cullera
posen per àrbitre
un ganivet
perquè judiqui
qui de les dues
amb les viandes
juga més net.

Diu la forquilla:
—Jo tinc més traça!,
que les patates
puc aixafar;
i tu, cullera
de panxa grossa,
ni saps xafar-les,
ni saps punxar.

—Ai, presumida
forquilla seca,
que tot et llisca
d’entre les dents!
Remena l’olla!,
punxa la sopa!,
veuràs la poca

traça que tens!

El ganivet
resol amable:
—Sí, totes dues
teniu raó.
El que fa l'una
no ho pot fer l'altra.

...I el jutge queda
com un senyor.

* * *

En fi, podríem continuar molta estona fixant-nos en la gran varietat de solucions que ens proposa la poesia per a infants de Joana Raspall, però tenim un temps molt limitat i ens hem de conformar amb un petit tast com aquest.

Vull acabar subratllant finalment que aquest extens corpus que ens llega la Joana Raspall sembla fill legítim de tota una tradició de poesia per a infants que en realitat no hem tingut mai a casa nostra. Si val a dir la veritat, doncs, el seu triomf té tot l'aire d'un petit miracle poètic. I és un triomf perquè encerta —i sense vacil·lacions— en el to, en les formes, en la varietat de temes i d'humors, en la naturalitat i la riquesa verbals... com si Verdaguer, Maragall, Carner o Riba ja haguessin escrit poesia per a mainada en el seu temps i ens haguessin ensenyat i obert el camí.

Per molts anys, Joana Raspall. Per molts anys, nens, pares i mestres que parleu català.

I ara, doncs, ens pertoca ser dignes hereus d'aquest llegat.

Sant Feliu de Llobregt, 6 de setembre de 2012